

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

College voor de Rechten van de Mens

DGOBDR
Team verkiezingen

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl
www.facebook.com/minbzk
www.twitter.com/minbzk
[www.linkedin.com/company/
ministerie-van-bzk](https://www.linkedin.com/company/ministerie-van-bzk)

Datum 13 november 2023
Betreft Toegankelijkheid verkiezingen in 2023 en 2024

Kenmerk
2023-0000687462

Uw kenmerk
2023/072/VZ/ARS

Geachte

Hartelijk dank voor uw brief van 18 september jl. Hierin benadrukt u het belang van toegankelijke verkiezingen. Als minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties onderstreep ik dat volledig: verkiezingen zijn de basis van onze democratie en het is van belang dat alle kiesgerechtigden daarbij zo zelfstandig mogelijk hun stem uit kunnen brengen. Toegankelijkheid van verkiezingen is daarom een van de hoofdthema's uit de Verkiezingsagenda 2030.¹ Samen met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) en de Kiesraad heb ik daarnaast het actieplan toegankelijk stemmen opgesteld.²

In deze brief reageer ik op uw punten over de toegankelijkheid van de Tweede Kamerverkiezing, toegankelijke stemlokalen, bijstand en bejegening van mensen met een beperking bij het stemmen, vervroegd stemmen, stembiljetten, politieke participatie en politieke partijen.

Toegankelijkheid Tweede Kamerverkiezing

Na de val van het kabinet van 7 juli jl. zijn gemeenten direct aan de slag gegaan met de organisatie van de vervroegde Tweede Kamerverkiezing. In de contacten met gemeenten heb ik een appèl gedaan de toegankelijkheid verder te verbeteren. Dat doe ik onder andere door:

¹ Dit is een gezamenlijke agenda van de VNG, NVVB, de Kiesraad en het ministerie van BZK. Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/06/18/aanbieding-evaluatie-tweede-kamerverkiezing-17-maart-2021>.

² Het ministerie van BZK heeft dit plan samen met het ministerie van VWS, belangenorganisaties, de VNG, de Kiesraad en de NVVB opgesteld. Zie <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/10/11/actieplan-toegankelijk-stemmen-voor-meer-toegankelijke-gemeenteraadsverkiezingen-in-2022>

- Gemeenten te stimuleren en ondersteunen met informatie over toegankelijkheid. Het gaat daarbij om handreikingen en checklists voor gemeenteambtenaren en locatiebeheerders. Daarnaast heeft mijn ministerie in september samen met belangenorganisaties, de VNG en de NVVB een webinar voor gemeenten over toegankelijke verkiezingen georganiseerd. In dit webinar werd nadrukkelijk aandacht gevraagd toegankelijkheid en handvatten geboden voor het toegankelijk organiseren van verkiezingen voor mensen met een beperking en mensen die laaggeletterd zijn.
- Het beschikbaar stellen van een digitaal toegankelijke versie van de stempas, kiezerspas en schriftelijke volmacht. Zodat mensen met een visuele beperking zich beter op de verkiezingen kunnen voorbereiden. Deze voorbeelden worden via Kennis over Zien onder de doelgroep verspreid. Ook vraag ik gemeenten om deze via hun website beschikbaar te stellen.
- Het ondersteunen van de website www.waarismijnstemlokaal.nl. Een website waarop kiezers eenvoudig een stemlokaal in de buurt kunnen vinden waar zij zo zelfstandig mogelijk hun stem kunnen uitbrengen. Op deze website staat informatie over de locaties van stemlokalen en welke toegankelijkheidsvoorzieningen er op die locaties aanwezig zijn.
- Het ondersteunen van de Stichting Prokkel, zodat mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) meer betrokken worden bij verkiezingen. Deze stichting stimuleert gemeenten om mensen met een LVB in te zetten als vrijwilliger op het stembureau. Dit heeft er bij de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen in 2023 toe geleid dat in 185 gemeenten 302 mensen met een LVB op het stembureau zijn ingezet. De inzet en betrokkenheid van deze mensen bij het verkiezingsproces heeft een breder effect in hun netwerk.

Verder besteedt mijn ministerie in de communicatie over de verkiezingen ook nadrukkelijk aandacht aan toegankelijke communicatie. Bijvoorbeeld over hoe stemmen werkt en wat er geregeld is in het stemlokaal voor kiezers met een beperking. Die communicatiemiddelen worden ook onder de aandacht gebracht bij gemeenten en belangenorganisaties om deze informatie verder te verspreiden richting kiezers in de gemeente en achterban.

Toegankelijkheid stemlokalen

Volgens de wet moet elk stemlokaal toegankelijk zijn. Dit zodat iedere kiesgerechtigde zo zelfstandig mogelijk kan stemmen. Is een gebouw niet toegankelijk te maken, maar is het met het oog op de spreiding van stemlokalen toch van belang deze locatie te benutten, dan maakt het college van burgemeester en wethouders dit kenbaar aan de gemeenteraad. Hiernaast informeren gemeenten kiezers over de toegankelijkheid van stemlokalen en de beschikbaarheid van voorzieningen zoals een stemmal en audio-ondersteuning. Ondanks de wettelijke verplichting bleek uit een steekproef bij de provinciale

staten- en waterschapsverkiezingen op 15 maart 2023 dat 79% van de stemlokalen niet aan alle toegankelijkheidscriteria voldoet. Daarbij gaat het vaak om knelpunten bij de ingang van het stemlokaal, zoals te hoge drempels, opstapjes en zware of te smalle deuren. Dat stemlokalen zo laag scoren bij het toetsen van de toegankelijkheid is onacceptabel.

Daarom heb ik een appèl op de gemeenten gedaan om voor de aankomende verkiezingen stappen te zetten in het verbeteren van de toegankelijkheid van stemlokalen. Bijvoorbeeld door het verbeteren van bewegwijzering, het aanpakken van drempels en goede instructies aan stembureauleden voor de dag van de stemming. Kan een stemlokaal om aantoonbare reden op korte termijn niet voldoen aan de toegankelijkheidseisen, dan dient de gemeenteraad hierover geïnformeerd te worden. Ook spoor ik gemeenten via webinars, nieuwsbrieven en in gesprekken met gemeenten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken. Verder ben ik voornemens om – samen met ervaringsdeskundigen – te bekijken hoe in de stembureau-instructie van BZK meer aandacht besteed kan worden aan de toegankelijkheid van stemlokalen.

Om gemeenten te helpen bij het toegankelijk maken van stemlokalen, bied ik in aanloop naar de Europese Parlementsverkiezing in 2024 een digitale training aan voor gemeenten.

Bijstand en bejegening

U geeft aan het van belang te achten dat informatie over bejegening en het verlenen van bijstand aan mensen met een beperking nog beter bekend wordt gemaakt onder stembureauleden. In de instructie voor stembureauleden die in opdracht van mijn ministerie is gemaakt wordt hier expliciet aandacht aan besteed. Bij andere leveranciers van stembureau-instructies heeft mijn ministerie in aanloop naar de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen erop aangedrongen om dat ook te doen. Daarnaast is voorafgaand aan de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen op 15 maart jl. een reeks regionale bijeenkomsten georganiseerd voor gemeenten, waarbij de bejegening van kiezers één van de hoofdthema's was. Ook heeft mijn ministerie een hand-out gemaakt voor stembureauleden over de dag van de stemming waarin nadrukkelijk aandacht is voor bijstand en bejegening.³ Dit is een van de communicatiemiddelen die ik bij gemeenten opnieuw onder de aandacht breng.

3

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkiezingen/documenten/brochures/2023/09/05/handout-voor-stembureauleden-over-de-dag-van-de-stemming>

Op dit moment heb ik een wetsvoorstel in voorbereiding dat het mogelijk moet maken dat geëxperimenteerd kan worden met het bieden van hulp in het stemhokje aan eenieder die daarom vraagt. Voor mensen met een lichamelijke beperking bestaat er al een mogelijkheid te worden geholpen bij het stemmen. Dit wetsvoorstel maakt het mogelijk dat ook andere kiezers hulp kunnen krijgen, bijvoorbeeld kiezers met een verstandelijke beperking of kiezers die laaggeletterd zijn. Hulp wordt in dat geval geboden door een lid van het stembureau dat daartoe speciaal getraind is. Als de kiezer zelf iemand zou mogen meenemen om bij het stemmen te helpen vergroot dit de kans dat de kiezer tot een bepaalde keuze wordt gedwongen. Hulp door een daartoe getraind stembureaulid waarborgt de stemvrijheid en het stemgeheim van de kiezer. Door te regelen dat alle kiezers die daarom vragen hulp kunnen krijgen, is de verwachting dat meer kiezers in de gelegenheid worden gesteld zelf hun stem uit te brengen. Op 19 juli jl. heeft de Raad van State advies uitgebracht over de tijdelijke experimentenwet bijstand in het stemhokje. Op dit moment wordt het advies verwerkt. Ik verwacht het wetsvoorstel voor het einde van het jaar aan de Tweede Kamer te kunnen aanbieden. Vanwege de behandeling in het parlement en de benodigde voorbereiding en zullen de experimenten pas op zijn vroegst bij de Gemeenteraadsverkiezingen in 2026 kunnen plaatsvinden.

Vervroegd stemmen

In uw brief wijst u op een advies dat het College voor de Rechten van de Mens heeft uitgebracht inzake het initiatiefvoorstel vervroegd stemmen. Het voorstel is een initiatief van de Kamerleden Sneller (D66) en Bushoff (PvdA), en niet van de zijde van het kabinet. Op dit moment is de eerste termijn van de plenaire behandeling van het initiatiefvoorstel in de Tweede Kamer afgerond. De tweede termijn moet nog worden ingepland. Het is dus nadrukkelijk aan de Kamerleden om te oordelen over dit wetsvoorstel of eventuele wijzigingen daaraan voor te stellen. Ik ben, namens het kabinet, enkel betrokken als adviseur van de Tweede Kamer bij de behandeling van het wetsvoorstel. Daarom zal ik verder ook niet ingaan op de adviezen die u in uw brief doet over vervroegd stemmen in het stemlokaal.

Stembiljetten

U geeft aan melding te hebben ontvangen van Ieder(in) over het gebrek aan eenduidigheid van de stembescheiden bij gecombineerde verkiezingen, zoals bij de afgelopen provinciale staten- en waterschapsverkiezingen. Bij een gecombineerde verkiezing kan het voor mensen met een beperking lastig zijn om de twee verschillende verkiezingen in het proces goed uit elkaar te houden. Om duidelijk onderscheid aan te brengen tussen beide verkiezingen verschillen de stempassen van kleur. Voor de waterschapsverkiezing werd gekozen voor de

kleur blauw, de stempas voor de provinciale statenverkiezing geel. In een aantal gemeenten werd dit onderscheid in kleur ook doorgetrokken in de vorm van een balk op het stembiljet. In de praktijk bleek dit lastig uitvoerbaar, bijvoorbeeld omdat er binnen enkele gemeenten soms voor wel 3 verschillende waterschappen gestemd kon worden.

Ook het formaat en de leesbaarheid van het huidige stembiljet wordt door sommige mensen met een beperking als ontoegankelijk ervaren. Het ministerie van BZK werkt aan een nieuw model stembiljet dat kleiner is, en daardoor handzamer voor de kiezer is om te gebruiken én voor stembureauleden om te tellen. Bij de aankomende Europees parlementsverkiezing van 6 juni 2024 zal voor het eerst worden geëxperimenteerd met dit nieuwe model stembiljet in vier gemeenten. Uit eerdere testen met het model is gebleken dat een groter lettertype en het gebruik van logo's het stembiljet voor laaggeletterde kiezers toegankelijker maakt. In 2021 heeft daarnaast een test plaatsgevonden met blinde en slechtziende testdeelnemers. Aan hen werd het nieuwe stembiljet voorgelegd, al dan niet in combinatie met een stemmal.⁴ Ook zij konden goed overweg met dit model stembiljet. Bij de eerste experimenten zal in iedere experimenteergemeente een stemmal aanwezig zijn, waarmee blinde en slechtziende kiezers zelfstandig hun stem kunnen uitbrengen. In de specificaties voor de nieuwe stembiljetten neem ik voor de stembiljetten kleurspecificaties op voor de verschillende verkiezingen, zodat de stembiljetten bij een gecombineerde verkiezing eenvoudiger uit elkaar zijn te houden.

Politieke participatie en politieke partijen

U geeft in uw brief aan eerder dit jaar een melding te hebben ontvangen van iemand met een beperking die zich kandidaat wilde stellen, maar niet in staat was het benodigde formulier te ondertekenen. U heeft hierover contact gezocht met het ministerie van BZK, die aangaf dat als het voor mensen met een beperking niet mogelijk is om formulieren te ondertekenen, zij in plaats daarvan een aantekening kunnen krijgen in hun identiteitsbewijs. Naar aanleiding van deze melding heeft het ministerie van BZK contact opgenomen met de Kiesraad, die vervolgens informatie hierover heeft opgenomen op zijn website.⁵

---

⁴ [Testen met blinde en slechtziende testdeelnemers van een mal en een overzicht van kandidaten met grote letters voor gebruik bij een nieuw model stembiljet \(overheid.nl\)](#).

⁵ <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/vraag-en-antwoord/wat-als-een-persoon-niet-in-staat-is-tot-ondertekenen-van-documenten-voor-kandidaatstellingsprocedure>.

Tot slot adviseert u in uw brief om in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen politieke partijen aan te blijven sporen om activiteiten en uitingen op een toegankelijke manier te organiseren. In opdracht van het ministerie van BZK hebben ProDemos, Ieder(in) en Stichting Lezen en Schrijven een handreiking voor politieke partijen ontwikkeld over toegankelijke communicatie, genaamd: 'Politiek voor iedereen!' Hiermee worden politieke partijen gestimuleerd duidelijke taal te gebruiken in verkiezingsuitingen en te zorgen voor toegankelijke verkiezingsevenementen. De handreiking bevat concrete tips voor politieke partijen. Ik zal deze handreiking opnieuw onder de aandacht brengen tijdens één van de komende periodieke bijeenkomsten die ik heb met politieke partijen.

Hoogachtend,

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Hugo de Jonge